

Konstruktiv ikkevoldskamp

Tekst til norske *Fredsviljen*

Majken Jul Sørensen

28. oktober 2020

I løbet af det sidste år har vi set omfattende protestbevægelser i Chile, Hviderusland, Sudan, Thailand og USA, hvor befolkningen kæmper mod racisme, valgfusk og økonomisk uretfærdighed. Selvom vedvarende protester fra store folkemængder nogle gange leder til forandring, så er magthavernes indrømmelser ofte minimale og langt fra demonstranternes krav. Tænk bare på Fridays For Future bevægelsen som er inspireret af Greta Thunberg. Dens krav er enkelt: "Lyt til videnskaben". Bevægelsen har mobiliseret et enormt antal deltagere og sympatisører, fået stor mediedækning og politiske ledere og berømte personer fra hele verden står i kø for at møde Thunberg. Men alligevel har de kraftfulde handlinger som er nødvendige for at holde klimaændringerne på et minimum glimret ved sit fravær, og klimakrisen fortsætter. Et andet eksempel er de store protester mod invasionen af Irak i 2003. Millioner af mennesker over hele verden var samlet for at protestere *inden* krigen var begyndt, men uden resultat. Til og med i revolutionære situationer når det ser ud som om omfattende forandringer er på vej, som i Tunesien og Egypten i 2011, så er forandringerne ofte kortvarige.

Hvem skal forandre – "de andre" eller os selv?

En vigtig årsag til at protestbevægelser ikke opnår det de vil, er at de er så fokuserede på at kræve, at *andre* skal ændre noget. Men er det ikke naivt og ineffektivt at tro, at de som har fordele af den nuværende økonomiske og politiske verdensorden frivilligt skal gå med på radikale forandringer? Det vi behøver, er et større fokus på hvordan protester kan kombineres med aktivt at skabe alternativer. Indenfor forskning om modstand anvender vi begrebet *konstruktiv modstand*, når mennesker forsøger at skabe det samfund de ønsker sig uafhængig af og i opposition til eksisterende magtstrukturer.¹ Det er sjældent, den slags kreative eksperimenter får lige så stor opmærksomhed som synlige og højlydte protester, men det er på ingen måde usædvanligt, at de som modsætter sig dominans og undertrykkelse prøver at etablere alternativer. Det kan handle om at mennesker skaber selvstyrende fristeder hvor de kan undslippe forfølgelse, eller på andre måder eksperimentere med nye måder at leve sammen på.

Et kendt eksempel på konstruktiv modstand forekommer i storbyer med boligmangel, når mennesker besætter tomme huse i protest mod boligspekulanternes og markedsløggikkens dominans. Men besættelserne er ikke kun slagord som få lytter til, for de besatte huse bliver steder hvor mennesker kan bo. I tillæg opretter aktivisterne ofte uafhængige og selvstyrende cafeer, eller etablere andre muligheder for at mennesker kan mødes.

¹ Sørensen, M. J. (2016). Constructive Resistance: Conceptualising and Mapping the Terrain. *Journal of Resistance Studies*, 2(1), 49-78.

Et andet eksempel på konstruktiv modstand som mange kender fra deres hverdag, er det webbaserede leksikon Wikipedia, som siden sin start i 2001 har været en not-for-profit organisation. Alle er velkomne til at bidrage med at skrive artikler, og indholdet er gratis tilgængeligt for alle med internet. De som grundlagde Wikipedia var kritiske over de konventionelle leksikons monopolisering af viden, og det begrænsede antal "eksperter" som bestemte hvad som var sandhed. I stedet for at bruge energi på at kritisere de konventionelle leksikoner for deres mangler, så bestemte de sig for at skabe et alternativ, de syntes var bedre. Der findes problemer med Wikipedia når det kommer til troværdighed om indhold som er politisk kontroversielt, men når det handler om eksempelvis naturvidenskab så er Wikipedia næsten lige så korrekt som Encyclopedia Britannica.²

Fra inspiration til en ny samfundsorden

Betegnelsen konstruktiv modstand kan altså anvendes om vidt forskellige aktiviteter, så længe det handler om at skabe konkrete alternativer som er uafhængige af, og på en eller anden måde er i opposition til eksisterende magtstrukturer. Konstruktiv modstand kan antage mange former og involvere alt fra en håndfuld personer til millioner af mennesker, og modstanden kan foregå i det skjulte eller helt offentligt. Det afhænger helt enkelt af hvad sagen handler om. Nogle former for konstruktiv modstand har som mål at inspirere til at ændre måden at leve på, mens andre er kommet så langt at de kan være et reelt alternativ til en ellers dominerende form for magt (som eksempelvis Wikipedia). I få og sjældne tilfælde kan de til og med lede til, at en bestående magt kollapse.

Selvom konstruktiv modstand er udbredt, så får den begrænset opmærksomhed sammenlignet med modstandsformer hvor demonstranter kræver at andre (som eksempelvis regeringer, myndigheder, multinationale selskaber) skal gøre noget. Alle som kæmper med ikkevoldelige midler for en mere fredelig og retfærdig verden, behøver større opmærksomhed på det store potentiale og de fantastiske muligheder der ligger i konstruktiv modstand. Demonstranterne i Chile, Hviderusland, Sudan, Thailand og USA skal ikke afslutte protesterne, men hvis de vil opnå vidtgående og vedvarende forandringer, ville de have nytte af at lægge en stor del af kræfterne på konstruktive elementer. Det handler om allerede nu at etablere de institutioner og organisationer de forestiller sig skal styre i fremtiden.

Gandhis konstruktive program

Begrebet *konstruktiv modstand* er inspireret af det som Gandhi kaldte det *konstruktive program*. Gennem det konstruktive program arbejdede Gandhi og andre som deltog i kampen for Indiens befrielse, med at bekæmpe de problemer som fandtes i Indien, og som ikke kun var forårsaget af den britiske kolonimagt. Gandhi mente at Indien aldrig ville blive rigtig frit så længe eksempelvis fattigdom, kasteløshed, diskriminering af kvinder og vold mellem hinduer og muslimer fortsatte.³ Gandhi er først og fremmest kendt som leder af den indiske befrielseskamp fra det britisk kolonistyre, og hans ikkevoldelige linje og kampagner med brug af civil ulydighed har påvirket senere generationers forståelse af, hvordan

² Giles, J. (2005). Internet encyclopaedias go head to head. *Nature*, 438 (7070), 900-901.

³ Gandhi, M. K. (1945). *Constructive Programme: It's Meaning and Place*.

ikkevoldskamp fungerer. Derimod er der ikke så mange som kender til det konstruktive program, som han selv mente var vigtigere for Indiens befrielse end ikke-samarbejdet og den civile ulydighed.

Konstruktiv modstand i Brasilien

Et nutidigt eksempel på en bevægelse som i høj grad er lykkedes med at kombinere modstand og konstruktivitet, er de jordløse landarbejdere i Brasilien som har organiseret sig i MST (Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra). Uden brug af vold besætter de jordløse landarbejdere jord, som tilhører store godsejere og skaber et ambitiøst program for alternativ landbrugsudvikling som en del af deres vision for et "Nyt Brasilien". MST begyndte at organisere sig i 1980'erne, mens Brasilien blev styret af et militærdiktatur. Det er i dag en af de største sociale bevægelser i Latinamerika, med over 1 ½ million småbønder og landløse jordarbejdere. Da disse mennesker blev en del af bevægelsen, havde de ikke noget land at dyrke, og ifølge organisationens engelsksproglige hjemmeside har MST i dag gennemført over 2500 jordbesættelser som har tvunget myndighederne til at afgive jord til over 370 000 familier.⁴ Som oftest besætter MST dyrkbar jord som ligger udyrket hen, men nogle gange forvandler de også jord som anvendes til eksportafgrøder til egne marker for madproduktion. Hensigten er altid at tvinge myndigheder til at omfordele land, så den kan anvendes til at dyrke mad til de som sulter. Brasilien har en af verdens mest uretfærdige fordelinger af jord, hvor 3 % af befolkningen ejer 2/3 af landets dyrkbare areal. Samtidig ligger store landområder ubrugte hen, mens et stort antal børn lider af fejl- og underernæring.⁵

Under jordbesættelserne bor mennesker ofte i plastiktelte i årevis indtil myndighederne eksproprierer og omfordeler jorden. Det første MST gør efter en besættelse er at starte en skole og begynde at dyrke mad. Ofte bliver de med vold jaget væk af politiet eller godsejernes private militser, og et stort antal MST-aktivister er blevet myrdet gennem årene. Alligevel besætter MST jorden igen og starter forfra. Med stor stædighed kræver de retten til jord og forsvarer kollektivt deres nye samfund med ikkevoldelige midler. "Forsvaret" består blandt andet i at skabe medieopmærksomhed og alliancer med advokater, politikere og journalister i storbyerne. Når de har vundet retten til den besatte jord, kan de endelig bygge permanente landsbyer.

Det som gør MST unikt er at bevægelsen ikke nøjes med at protestere mod den uretfærdige jordfordeling og kræve at politikere på deres vegne skal omfordele jorden. De tager sagen i egne hænder, her og nu. De dyrker jord så de som sulter kan få mad, de skaber kooperativer, udvikler økologiske dyrkningsmetoder, lokalt demokrati og skoler som er baseret på de "undertryktes pædagogik". Gennem direkte aktion skaber de lokalt selvstyre og "det nye Brasilien". På denne måde underminerer de en af verdens mest uretfærdige jordfordelinger samtidig med at de skaber det nye samfund de ønsker sig.

Gør ikkevoldskampen konstruktiv

Andre bevægelser skal naturligvis ikke blindt forsøge at kopiere hvad MST har gjort, men både aktivister, organisatorer og forskere burde udforske og eksperimentere med hvordan

⁴ Se: Friends of the MST, <https://www.mstbrazil.org/content/what-mst>

⁵ Linton, M. (2005) *Americanos: Ett reportage om Latinamerikas nya rebeller*. Stockholm: Atlas.

de sædvanlige protester kan inkludere konstruktive aspekter. I skrivende stund har hviderussiske aktivister gode chancer for at tvinge præsident Lukasjenko til at gå af, men spørgsmålet er hvem som er klar til at overtage magten? Hvis ikke de som ønsker mere demokrati er godt forberedte på et magtskifte, så er det let for repræsentanter fra den gamle elite at beholde magten, også selv om præsidenten er ny. Allerede inden protesterne starter vil det være en fordel at skabe uafhængige strukturer i den grad det er muligt. Måske gennem aktiviteter som ikke virker truende for det siddende regime, og derfor kan pågå relativt uforstyrret. Det kan handle om at udvikle lokal selvorganisering, foreninger og kooperativer som uafhængig af myndighederne kan organisere børnehaver, førstehjælp, butikker, landbrug, studiecirkler, hjælp til selvhjælp osv. Jo flere af den slags initiativer som findes i lokalt, regionalt og nationalt, jo stærkere bliver demokratiske strukturer.

Det er muligt at det tager længere tid og kræver hårdere arbejde at bygge noget nyt op end at rive gamle systemer ned. Men måske er det den ekstra tid og besvær værd, hvis resultatet bliver at fungerende alternativer får fodfæste og kan vise vejen frem til en verden, som er mere fredelig, retfærdig og holdbar.

Majken Jul Sørensen er docent i sociologi ved Karlstads Universitet. Dele af denne tekst er en omarbejdet version af indledningen til en kommende bog om konstruktiv modstand som hun skriver sammen med Stellan Vinthagen og Jørgen Johansen. Den blev først publiceret i det norske tidsskrift "Fredsviljen" november 2020.